

*South-West University „Neofit Rilski“ – Research Activity
Югозападен университет „Неофит Рилски“ – изследователска дейност*

ОПИТЪТ НА ФРГ В ДУАЛНАТА СИСТЕМА НА ОБУЧЕНИЕ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО МУ В НАШАТА СТРАНА

Елена Бояджиева

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме. Статията представя основните характеристики, предимствата и недостатъците на дуалната система на обучение в Германия. Разгледани са първите стъпки в нейното частично прилагане в България на базата на опита от сътрудничеството между три професионални гимназии и три предприятия (две от които германски, работещи в нашата страна). Посочени са съществуващите препятствия от юридически, финансов и друг характер.

Keywords: dual training system, advantages, disadvantages, partial implementation in Bulgaria, legal, financial obstacles

„Професията е гръбнакът на живота.“

Фридрих Вилхелм Ницше
(Nietzsche F.W., 2013)

1. Встъпителни бележки

Големите структурни промени в икономиката на страната ни, настъпили след 1989 г., предизвикаха промени в професионалната структура на специалистите, необходими за функционирането на националното стопанство в новите условия. Част от професиите изгубиха някогашното си значение, други изчезнаха заедно с преустановените производства, трети станаха особено актуални. С времето се появи и дефицит на специалисти с определени професии. Получи се парадоксална ситуация – от една страна, висока норма на безработица, особено сред младежите, от друга – недостиг на квалифицирани специалисти в определени браншове и предприятия. Това се отнася с особена сила за кадрите със средно специално образование. На този етап съществува дефицит на специалисти в следните професионални направления: металооб-работване, управление на машини и съоръжения, електротехника и др. (Шефер, 2013)¹⁾

Целта на настоящата разработка е да бъдат представени особеностите на дуалното обучение във ФРГ и възможностите за прилагането му в нашата страна. Защо е избран именно опитът на ФРГ в тази област? *Първо*, защото ФРГ е вторият по значимост външноикономически партньор на България (след Русия), който чрез производственото, технологичното, търговското и пр. сътрудничество е важен фактор за иновативното развитие в много браншове в нашата страна. *Второ*, защото нивото на младежката безработица във ФРГ е едно от най-ниските в ЕС и това се свързва с предимствата на дуалното обучение. И *трето*, защото в няколко германски предприятия на територията на нашата страна вече се експериментира вариант на дуалното обучение, което означава, че има пряко пренасяне на германския опит.

По данни на Евростат безработицата в ЕС през март 2014 г. е 10,5%. Това е понижение с 0,4% спрямо същия месец на предходната година. В абсолютни цифри броят на безработните е 25,699 милиона души, което е с един милион по-малко спрямо същия сравнителен период.

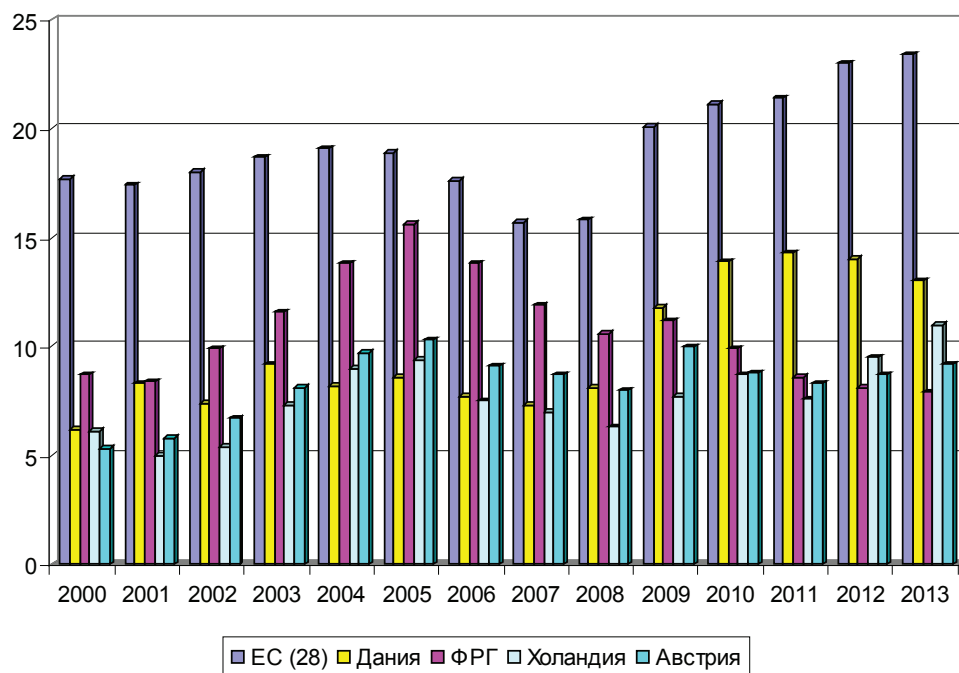
Най-високи нива на безработица в ЕС има в Гърция (26,7%) и Испания (25,3%), а най-ниски – в Австрия (4,9%), ФРГ (5,1%) и Люксембург (6,1%). В България безработицата е 13,2 % (443 000 души).

Що се отнася до младежката безработица, през март 2014 г. без работа в ЕС са били 5,34 милиона младежи (на възраст под 25 години) (ниво на младежка безработица 22,8%), което е с 322 хиляди по-малко спрямо март 2013 г., когато нивото на младежка безработица е било 23,5%.

През 2013 г. нивото на младежката безработица в ЕС е 23,4%, в Дания – 13%, във ФРГ – 7,9%, в Холандия – 11%, в Австрия – 9,2%. В България младежката безработица е 28,3% (вж. фиг. 1).

Редица анализатори смятат, че *главната заслуга за ниските нива на младежка безработица принадлежи на дуалната система на обучение, която гарантира високо качество на квалификациите и съответствие с нуждите на пазара.*

Освен във ФРГ дуалната образователна система функционира успешно в Австрия, Швейцария, Дания, Холандия и Южен Тирол (Италия). *Прилагането на добри практики, свързани с дуалната система, би могло да допринесе за структурни промени на пазара на труда и да повиши нивото на младежка заетост.*

Фигура 1. Динамика на младежката безработица в страните с най-ниско ниво в ЕС²⁾

2. Същност и основни характеристики на дуалната система на обучение на примера на ФРГ³⁾

Под „дуална система на обучение“ се разбира обучение за определена професия, което се осъществява едновременно на две места – в професионално училище и в предприятие, като местоположението на първото е в пряка зависимост от седалището на второто.

Обучението се осъществява въз основа на сключен Договор за професионално обучение (Berufsausbildungsvertrag).⁴⁾

Обучението в училището обхваща два тематични комплекса: първо, специализиран, който включва теоретични предмети по специалността, и второ, общ, който включва немски език, чужди езици, религия и спорт.

Занятията се провеждат на части или блоково в размер на 8 – 12 часа седмично. В края на годината, при успешно положени изпити, учениците получават свидетелство, което се заверява и от предприятието.

Обучението в предприятието има за цел трансформиране на получените в училището теоретични знания в практически умения в реална производствена среда. Учениците се обучават 1 – 2 дни в професионалното училище, а останалите 3 – 4 дни от седмицата – в предприятието.⁵⁾

В средата на срока на обучение се полага т.нар „*междинен изпит*“ (Zwischenprüfung), а в края – „*заключителен изпит*“ (Abschlussprüfung). Първият има за цел да покаже резултатите от първата фаза на обучението, а вторият – придобитите професионални компетентности за целия срок на обучение. *Изпитите* се провеждат от компетентни комисии, излъчени от търговските и промишлено-търговските камари. Заявката за явяване на изпит се подава от предприятието. Писмените изпити са унифицирани.

Законът за професионалното обучение (Berufsbildungsgesetz – BBiG) предписва *единна регулация за практическото обучение* в предприятията в цялата страна. За определени професии (напр. свързани с медицински услуги, гледане на болни, родилна помощ и др.) има специални закони. Министърът на образованието отговаря за професионалните училища. Федералното правителство въвежда единни правила за обучение, докато отделните *федерални провинции съставят специфични планове, респ. насоки за обучение в местните професионални училища*. Общият форум на министрите от отделните провинции (Kultusministerkonferenz der Länder (КМК)) координира отделните планове за обучение и разработва рамкови планове за обучение.

Обучението в предприятията се регулира от компетентните органи, т.е. търговско-промишлени камари, занаятчийски камари, селскостопански камари, камари на лекарите, ако няма специални предписания по този въпрос за съответната професия. Тези органи съставят Регистри с признатите професии⁶⁾ (и сключените договори за професионално обучение (Verzeichnis der Berufsausbildungsverhältnisse (Lehrlingsrolle)), съставят комисиите за изпитите, издават наредби за провеждане на междинните и заключителните изпити, осигуряват консултанти по обучение за предприятията и извършват съответния контрол.

Финансирането на дуалното обучение е смесено – публично (училището) и частно (предприятието). Средствата за заплати за учителите в професионалното училище се поемат от федералните провинции. Общината, на чиято територията се намира училището, поема разходите за административния персонал. Частните професионални училища получават финансови помощи за покриване на разходи за обучаващ персонал и консумативи съгласно регламенти на федералните провинции.⁷⁾

Изброените характеристики на дуалната система за обучение са систематизирани на фиг. 2.

Фигура 2. Основни принципи на германската система за дуално обучение⁸⁾

Предлагането на места за професионално обучение е твърде различно в различните региони и браншове. Това предизвиква, от една страна, незаети места, а от друга – вместо в предприятията твърде много младежи се обучават в училищни и други курсове извън предприятията. Във все по-голям проблем се превръща и недостатъчната професионална зрялост на младежите. Голяма част дори от завършилите общообразователно училище не могат да отговорят на високите изисквания, залегнали в законовите наредби за дуално обучение по професии с 3 или 3,5-годишен курс на обучение. Показателно в това отношение е и несъответствието между „пригодност за търговска професия“ и „професионално желание за работа в офис“ (Jungkunz B., 2008). Всяка година през септември Федералната служба по труда обявява т.нар. „дупка в местата за обучение“ – т.е. разликата между броя на кандидатите, които не са обезпечени с място за обучение, и броя на незаетите места за професионално обучение в предприятията. През учебната 2008/9 година броят на първите е 9603 души и е далеч по-нисък от броя на незаетите места за обучение, който възлиза на 17 225 (Ebner Chr., 2009, S. 2).

Предимствата и недостатъците на дуалното обучение, от гледна точка на участниците в него, са систематизирани в таблица 1.

Таблица 1. Предимства и недостатъци на дуалното обучение от гледна точка на участниците в него

Обучаеми	
Предимства	Недостатъци
– Опознават работата в отделните цехове и отдели в предприятието, като работят на различни позиции. – Знанията, придобити в училище, се допълват от опита в практиката и се адаптират към нея. – Редуването на теория и практика създава разнообразие и мотивация. – Получават възнаграждение по време на обучението си. – След успешно положени изпити обучаемите получават държавно призната диплома. – Девизът от „Аз знам“ се трансформира в „Аз знам и мога“. – Сериозна практическа подготовка и умения още в ранна възраст.	– Подложени са на по-голямо натоварване, тъй като съвместяват работното време в предприятието с учебни занятия в училището и времето за своята подготовка.
Предприятие	
Предимства	Недостатъци
– Запознава се с теоретичната подготовка и практическите умения на учениците. – Учениците придобиват широки познания за всички отдели и цехове в предприятието. – Ако ученик остане на работа в предприятието, не е необходимо допълнително обучение за работата, която ще изпълнява. – Сигурност при намиране на квалифицирани кадри в бъдеще. – Предаване на знания и опит на обучаващите се младежи от доказани в практиката професионалисти.	– Обучението е свързано със съществени разходи. – Няма гаранция, че обучените ученици ще продължат да работят в предприятието. – Невинаги има достатъчен брой кандидати за обучение. – Много ученици имат недостатъчно зрялост по отношение на придобитите знания в училището.
Държава (община)	
Предимства	Недостатъци
– Дуалното обучение е конкретна форма за намаляване на безработицата сред младите хора. – Намалява се нормата на безработица като цяло в провинцията и във федерацията. – Намалява емиграцията сред младежите. – Повишава се трудовата дисциплина и мотивация за професионално развитие. – Подобрява се фискът чрез плащане на данъци и социалното осигуряване.	– Неефективно използване на обществени средства и потенциал при големи диспропорции между предлагани и търсени места за професионално обучение.

Германската дуална система, съпоставена с използваните варианти в другите страни, обхваща най-много законово признати професии – 350, срещу 260 в Австрия, 250 в Швейцария и 120 в Дания. Относителният дял на професионалното училищно образование в тези държави се движи в границите от 20% до 50% и има висока степен на стандартизация на обучението. Единствено в Дания съществува национален фонд за финансиране на дуалното обучение, в останалите страни разходите се поемат от съответните провинции (общини) и частния бизнес (Табл. 2.)

Таблица 2. Сравнение на избрани характеристики на системата за дуално обучение във ФРГ, Австрия, Швейцария и Дания⁹⁾

	ФРГ	Австрия	Швейцария	Дания
Съкратено, стандартизирано обучение по професия	не	не	да	не
Национални фондове за обучение	не	не	не	да
Реалистична ли е матура по дадена професия	не	не	да	не
Квота за последващо обучение в неакадемична област	13%	7%	16%	22%
Квота за по-нататъшно обучение в курсове (неформални), свързани с професията (2003 г.)	10 %	19 %	27 %	36 %
Брой на признатите професии, по които се провежда обучение	около 350	около 260	около 250	около 120
Двойна професионална квалификация	не	да	не	не
Професионално изискуемо предварително обучение	не	не	не	да
Относителен дял на професионалното училищно образование	20%-40%	20%-30%	20%-40%	30%-50% ²
Степен на стандартизиране на обучението	средна до висока	висока	висока	висока

За разлика от Швейцария, във ФРГ и Австрия синдикатите са страна в дуалната система на обучение. Те контролират безопасността на труда на обучаващите се младежи в предприятията, както и спазването на техните права.

3. Възможни пътища за усъвършенстване на дуалната образователна система¹⁰⁾

През изминалите десетилетия във ФРГ многократно са правени опити да бъдат преодолените недостатъците на дуалната система. Обект на дискусия са преди всичко „Обучение по поръчка“ и „Държавни курсове за обучение“. В първия случай големи концерни предоставят своите работилници за обучение и осъществяват обучение в размер над своите собствени потребности. Тук обаче няма гаранции за постоянен трудов договор. Поради това въпросният вариант отстранява само част от недостатъците на дуалното обучение.

При „Държавните курсове за обучение“ (които са присъщи на т.нар. „професии асистент“) ¹¹⁾ младежите се обучават в професионален колеж¹²⁾ и паралелно се квалифицират по дуалната система в училища с практическо обучение. Наред с теоретичната подготовка се провежда и практика в предприятие, която обаче често е твърде кратка. Това създава затруднения на абсолвентите да започнат професионалната си реализация.

От 2006 г. по инициатива на Федералното министерство на образованието и изследванията се води дискусия относно използването на модули в дуалното обучение. По аналогия с обучението във висшите училища обучението се разделя на стандартизирани учебни модули, които могат да се комбинират в рамките на една професионална група и да позволят придобиването на допълнителни квалификации, удостоверявани чрез съответни дипломни свидетелства. До края на 2007 г. Федералният институт по професионално образование е разработил модули за обучение по 14 професии. Поддръжниците смятат, че се постига по-висока гъвкавост и пропускателни възможности на тази преходна система, критиците ѝ се опасяват от снижаване на качеството на обучението.

„Триалната система“ като път за усъвършенстване на дуалната система на обучение

Един съвсем нов път за обучение предлага *триалната система*. Тя се основава на идеята за *надфирмена мрежа за обучение*, което е особено подходящо за професиите в металообработването (промишлен механик, инструментален механик, мехатроник и др.). Според тази концепция може да се постигнат по-високо качество и по-ниски разходи, отколкото при използването само на наличните ресурси в предприятието, тъй като определени модули в обучението се провеждат в надфирмен тренировъчен център. Този център се финансира от бюджета или чрез допълнително облагане на предприятията, участващи в обучението. Първите резултати от практиката показват, че предприятията оценяват триалната система като относително скъпа, но и стояща много по-близо до техни-

те потребности. Мрежовата конструкция позволява на предприятията да използват или сами да предлагат услуги, свързани с обучението, които надхвърлят собствените им рамки. За тази цел в мрежата са централизирани следните задачи:

- маркетингът, необходим за съответните професии;
- спецификация на професиите;
- подбор на обучаемите;
- управление на пресечните точки между съответните камари, професионалното училище и Агенцията по труда;
- развитие на личността;
- управление на обучението в предприятието (контролинг, персонал, маркетинг).

С помощта на триалната система се постига по-качествено обучение на повече хора при едновременно облекчаване на предприятията от гледна точка на административен персонал и обучители. Това важи в особена степен за предприятия, които до този момент не са провеждали обучение, изискващо много наставници, или пък такива, които не са разполагали с необходимото оборудване, както и предприятия, на които обучението е излизало твърде скъпо. Със своя трети компонент триалната система предлага комплексно приспособяване към пазара – нещо, което много често липсва на дуалната система и което не е постигнато въпреки многобройните опити за реформирането ѝ.

4. Изпробване на вариант на дуалната система за професионално обучение в България в рамките на три професионални гимназии и три партньорски предприятия¹³⁾

През учебната 2009 – 2010 г. е реализиран съвместен проект между Министерството на образованието младежта и науката (МОН), Германското дружество за техническо сътрудничество (ГТЦ) и Германо-българската индустриално-търговска камара (ГБИТК), който е насочен към подобряване на качеството на практическото обучение в България. Като изхожда от слабостите на професионалното образование¹⁴⁾, които влизат в противоречие с изискванията от страна на бизнеса за квалификацията на работната сила, целта на проекта е да *бъде създаден и въведен модел-образец на професионалното образование за три професии*. Задачата е да подпомогне партньорите при съвместното разработване, *изпробване и съгласуване на документи, които могат да бъдат използвани при реформирането на бъл-гарската образователна система*. Основната целева група на проекта са ученици от XI клас от три професионални гимназии (Табл. 3.) Непосредствени участници са и учителите и методистите в тези училища, експертите от МОН и регионалните инспекторати. Разчита се и на съдействието на родителите.

Таблица 3. Професии, професионални училища и предприятия, участващи в проект „Подобряване на качеството на практическото обучение в България“

Специалност/Професия	Професионална гимназия	Предприятие
Специалност: „Производство на облекло от текстил“ Професия: „Оператор в производството на облекло“	Неврокопска професионална гимназия „Димитър Талев“ – гр. Гоце Делчев	„Пирин – Текс“ ЕООД – гр. Гоце Делчев
Специалност: „Автоматизирани и роботизирани системи“ Професия: „Машинен техник“	Професионална гимназия по механотехника „Професор Цветан Лазаров“ – Пловдив	„Либхер – Хаусгетте Марица“ ЕООД – с. Радиново, обл. Пловдив
Специалност: „Газова техника“ Професия: „Техник на енергийни съоръжения и инсталации“	Професионална гимназия по транспорт и енергетика „Хенри Форд“ – София	„ОВЕРГАЗ ИНК“ АД – София

В хода на разработката на проекта са постигнати следните резултати:

- Учебно пътуване до ФРГ с цел запознаване с основните характеристики на германската дуална система за професионално образование.¹⁵⁾
- За всяка от специалностите от съответните професии е разработен учебен план на модулен принцип със съпътстваща учебна програма.
- Разработен е „Модел за повишаване на качеството на практическото обучение“.
- Моделът е изпробван в трите предприятия.
- Разработено е „Ръководство за практическо обучение“.
- Направени са „Предложения за изменение на нормативната уредба в областта на професионалното образование и обучение“.

При разработването на проекта е взет под внимание положителният опит на германската дуална система за професионално обучение. Подходящи елементи от тази система са адаптирани в предложението на проекта за провеждане на производствената практика на учениците от XI клас на професионалните гимназии – партньори по проекта, както и във вариант № 1 на модела за повишаване на качеството на практическото обучение.

Моделът за повишаване на качеството на практическото обучение представя различни варианти за повишаване на качеството на практическото обучение в две основни насоки:

1. Вариант № 1 се разглежда като паралелно функциониращо допълнение (разширение) на традиционната за България училищна система за придоби-

ване на средно образование в съчетание с изучаване на избрана професия. Този вариант предлага предпоставки за изучаване на професия, без това да е съчетано със завършване на средно образование, и е подходящ за отпаднали и застрашени от отпадане ученици. Прилагането на този вариант предполага отворена образователна системата, която да дава допълнителни възможности за онези ученици, които след придобиване на степен на професионална квалификация решат да завършат и степен на образование, т.е. да има заложен път за професионално и личностно развитие на различни нива. Разнообразие от такива възможности съдържа германската система, характерна с проходимост и гъвкавост.

2. Варианти от № 2 до № 10 представят възможности за подобряване на качеството на практическото обучение в рамките на сега съществуващата училищна система за професионално образование.

Прилагането на разработения модел в практиката би допринесло за намаляване на броя на отпадащите от училище младежи, повишаване на привлекателността на професионалното обучение и засилване на мотивацията сред младите хора за учене и работа.

Разликата между българския и германския модел е, че в германската дуална система предприятието назначава на работа младежите, докато се обучават, т.е. те са със статут и на работници, докато в българския вариант те са ученици, а предприятието сключва само договор за стипендия с тях. Във ФРГ водещо е предприятието, а в България водещо е училището. Затова въвеждането на дуалното обучение е свързано с промяна в съществуващите законови нормативи в нашата страна (Каре 1).

Каре 1.

Ограничения на практическото професионално обучение, свързани с трудовото право:¹⁶⁾

„1. Продължителност на договора за обучение

Според КТ продължителността на един договор за обучение е ограничена до максимум 6 месеца. В съответствие с опита на германската дуална система за качествено обучение са необходими 2 – 3 години. КТ не предвижда удължаване на шестмесечния договорен срок. Според настоящите законови уредби след изтичане на шестмесечния договор може да се сключи нов такъв с продължителност до 3 години, както и същевременно т.нар. договор за допълнителна квалификация, който не представлява трудов договор, но притежава характерни за договорното право особености. Поради това, че в България свидетелството за завършено образование, промените, както и прекратяването на всеки трудов договор трябва да бъдат регистрирани във финансовите служби, настоящите уредби се оказват прекалено сложни за работодателите.

2. Професионално обучение на непълнолетни

Непълнолетните (между 15 и 18 г.) подлежат на особени правила във връзка със закона за младежта, заложен в Кодекса на труда. В това отношение трябва да се намери точен баланс, който да съответства на необходимостта от защита на младежите на работното място, но същевременно да съобрази фактът, че тук не става дума за класически трудови взаимоотношения.

3. Заплащане на младежите, подлежащи на обучение

Обучението е значителна инвестиция за предприятието, в което то ще се провежда. То не може да се сравнява с традиционните трудови взаимоотношения, а представлява алтернатива на висшето образование. От това следва, че минималната работна заплата не трябва непременно да се прилага в договори за професионално обучение. Възможен вариант би била една по-ниска граница за заплащането по време на обучение, която да съответства на 50% от минималната работна заплата. Това ще позволи също така и на Изпълнителната агенция за насърчване на малките и средните предприятия, както и на фирми извън София, да провеждат обучение на младежи.

4. Изпити за получаване на свидетелство за завършено обучение

КТ не предвижда уредби как трябва да изглежда изпитът в края на професионалното обучение в едно предприятие и съответно как трябва да бъде образувана изпитната комисия. Това означава, че обучаващите се не могат да получат свидетелство за завършено обучение и придобита квалификация, които да бъдат признати в цялата страна, както и в ЕС. Българските търговски и занаятчийски камари не са имали до този момент такава практика на провеждане на изпит. В тази връзка трябва да се вземат мерки за това, свидетелствата за завършено обучение да бъдат сравними в национален и международен план и да се признават на държавно ниво.

5. Либерализиране на правата на професионалните гимназии

На професионалните гимназии трябва да се предостави възможността да определят и свободно да координират с работодателите разпределението и времевата рамка на учебните мероприятия. Осигуряването на качествен стандарт в професионалните училища е част от функциите на МОН.“

Източник: „Предложение за допълнение към настоящата образователна система в България“ (2013).

Друга съществена препоръка е да бъде преодоляна слабата връзка на професионалното образование с предприятията. Посочени са възможностите за активно и трайно привличане на бизнеса в професионалното обучение като начин за решаване на проблемите. Приобщаването на работодателите и техните браншови съюзи и камарите е необходимо на всички етапи при провеждане на учебния процес: при подготовката на учебния процес (определяне на актуално учебно съдържание, разработване на учебната документация, набавяне на необходимите материали, продукти, инструменти, машини, съоръжения и пр.); при подготовката на учителите и непрекъснатото повишаване на тяхната професионална и методическа квалификация, както и усъвършенстване на личностните им качества; при провеждане на учебния процес чрез предоставяне на база за практическо обучение и наставници; в края на обучението – при оценяване на постиженията на учениците и качеството на целия процес.

5. Заключение и думи

Реализирането на германската дуална система в пълния ѝ вариант у нас към настоящия момент не е възможно. Освен изтъкнатите причини от юридически характер съществена пречка е и поемането на финансирането от страна на бизнеса. По обясними причини голяма част от МСП не са в състояние да поемат този ангажимент. Налице е обаче готовност на някои браншове да формират своего рода национален фонд за квалификация, в който да внасят определени суми за провеждане на дуално обучение на своите бъдещи кадри. На първо място, това се отнася за ИТ сектора, който и в настоящия момент прилага едновременно обучение и в училище, и в предприятие на своите кадри. Такава нагласа се наблюдава и в металургията, машиностроенето и химическата промишленост. Ето защо пренасянето на германския дуален модел няма да се осъществи веднага в цялостния му вид. Ще се започне с постепенното въвеждане на отделни негови елементи, които ще бъдат адаптирани към реалните условия в нашата икономика и изискванията на бизнеса към образователната система.

БЕЛЕЖКИ

1. Анкета на Германо-българската индустриално-търговска камара, проведена през 2011 г., сред нейните членове, установява недостиг на кадри със средно професионално образование в множество професии в различни сфери: Машиностроене, механика, електротехника и електроника: 32 професии, сред които механик, технически продавач, технически чертожник, настройчик на машини с цифрово-програмно управление, заварчик, електротехник, стругар, шлосер, мехатроник.
Търговия: 10 професии, сред които продавач-консултант общ профил и специализирани продавачи (например на медицинска техника и в инженеринга).

Икономика: 10 професии, сред които инспектор в застраховането, банков специалист „Продажба на фронт офис“, финансов консултант.

Други сфери: шивач, складов специалист, асистент проекти, екскурзовод, брокер на недвижими имоти и др.

2. Източник: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/main_tables
3. „Das deutsche duale Berufsbildungssystem und die Rolle des BIBB“ (2010) Bundesinstitut für Berufsbildung.
4. В Австрия, Швейцария и Южен Тирол (Италия) този договор се нарича Договор за придобиване на професия (Lehrvertrag).
5. Възможно е и блоково обучение – по няколко седмици, респ. месеци, в училище и в предприятието. Тази форма на обучение се прилага по-рядко.
6. След приключване на изпълнение на договора за професионално обучение обучаемият е длъжен да направи заявка за вписване в Регистъра и прилага копие от договора. Тази регистрация е безплатна и вписването в Регистъра е предпоставка за полагане на заключителния изпит.
7. По правило в страните, в които съществува дуално обучение, разходите се поделят между държавата и частния бизнес. Във ФРГ заплатите на учителите се плащат от федералните провинции. Общината или областта, на чиято територия се намира училището, поема разходите за административния персонал. Предприятията финансират всичко, свързано с практиката – материали, заплати на обучителите в предприятието. В Швейцария фирмите плащат около 60% от разходите за професионалното обучение. Във ФРГ техният дял е по-висок – 84%. Предприятията плащат и заплатите на обучаващите се, които са равни на около 80% от доходите на квалифициран работник. Вж.: Стоянова Ст. „Немски модел в техникумите“
http://www.standartnews.com/balgariya-obrazovanie/nemski_model_v_tehnikumite-212158.html
8. Източник: Das deutsche duale Berufsbildungssystem und die Rolle des BIBB. (2010) Bundesinstitut für Berufsbildung.
9. Източник: Ebner Christian „Neue Wege für die duale Berufsausbildung – ein Blick auf Österreich, die Schweiz und Dänemark“. WZBriefArbeit, 04. November 2009, S. 6.
10. http://de.wikipedia.org/wiki/Duale_Ausbildung
11. Професиите „асистент“ не са интегрирани в дуалната система на обучение в предприятията.
12. Oberstufenkolleg от 11. до 14. клас, респ. уч. година.
13. Проект „Подобряване на качеството на практическото обучение в България“ № 02.3503.6-020.00 (2009 – 2010 г.)
14. Недостатъците на професионалното образование в нашата страна са обобщени в следните насоки: силно застъпена теория при обучението в

училище (нерядко неподходяща и неактуална); недостатъчна практическа подготовка за извършване на специализирани операции и дейности, свързани с професията, поради ниско качество на практическото обучение, кратки и несериозно провеждани практики/стажове; недостатъчни или липса на умения за анализ, справяне с особени ситуации, решаване на проблеми, самостоятелност в мислене и действие, вземане на решение и носене на отговорност; недостатъчни социални умения: комуникативност, работа в екип, справяне с конфликти. Вж. „Предложение за допълнение към настоящата образователна система в България“. Германо-българска индустриално-търговска камара (ГБИТК), София окт. 2013 г.

15. „Duale Ausbildung sichtbar gemacht“ (2007). Bundesministerium für Bildung und Forschung. Stand 2007
16. Специалистите изтъкват съществуваща несъпоставимост между настоящите уредби в трудовото право (Кодекс на труда, Държавен вестник, № 26 от 1.04.1986 г., последно променен с № 15 от 15.02.2013 г.) и Закона за професионалното образование и обучение (ДВ № 68 от 30.07.1999 г., последна промяна с № 97 от 10.12.2010 г.).

Според Закона за професионалното образование и обучение професионалното обучение най-често трябва да бъде провеждано в държавни училища или специални центрове за професионално обучение. Възможността ученикът да бъде обучаван от работодател (в предприятие) е спомената в член 9, ал. 2 от Закона за професионалното обучение и образование, но законът не предвижда други уредби относно провеждането на подобно обучение. Законът за професионалното образование и обучение описва подробно и определя теоретичната част на обучението.

Единствената правна възможност да се регламентира практическото обучение в предприятие се базира върху договор за трудови отношения, т.нар. договор за обучение според Кодекса на труда. Но уредбите към тази договорна форма са остарели, тъй като договорът за обучение във формата, която е описана в член 230 – 233 от Кодекса на труда, не може да се съпоставя с целите на едно дуално професионално обучение като това във ФРГ. Вж.: „Предложение за допълнение към настоящата образователна система в България“ (2013).

ЛИТЕРАТУРА

- Стоянова, Ст. „Немски модел в техникумите“ http://www.standartnews.com/bulgariya-obrazovanie/nemski_model_v_tehnikumite-212158.html
- Шефер, Андреас. (2013). *Дуално професионално обучение. Практика и теория в едно. Германо-българска индустриално-търговска камара*. София.
- Ebner, Christian. (2009). *Neue Wege für die duale Berufsausbildung – ein Blick auf Österreich, die Schweiz und Dänemark*. WZBriefArbeit, 04. November.

- Das deutsche duale Berufsbildungssystem und die Rolle des BIBB (17.5.2010). Bundesinstitut für Berufsbildung.
- Duale Ausbildung sichtbar gemacht. (2007). Bundesministerium für Bildung und Forschung.
- Jungkunz Bettina (2008) „Das Duale System der Berufsausbildung – So schlecht wie sein Ruf?“, Berlin.
- Nietzsche Friedrich Wilhelm. (2013). Menschliches, Allzumenschliches: inklusive Menschliches, Allzumenschliches II (aus dem Nachlass) Verlag: BookRix GmbH & Co. KG.

GERMAN EXPERIENCE IN THE DUAL SYSTEM OF TRAINING AND THE POSSIBILITIES OF ITS USE IN OUR COUNTRY

Abstract. The article presents the main features, advantages and disadvantages of the dual training system in Germany. The first steps in its partial implementation in Bulgaria are discussed, based on the experience of cooperation between the three professional schools and three businesses (two of them German). The existing legal, financial and others types of barriers are indicated.

✉ **Mrs. Elena Bojadshieva, Assist. Prof.**
Department of International Economic Relations
Faculty of Economics
South-West University „Neofit Rilski“
66, Ivan Mihailov Str.
2700 Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: elena_boiadshieva@abv.bg